

YENİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Modern Turkish Literature Researches

Research Article / Araştırma Makalesi

Ocak-Haziran 2019/11:21 (131-154)

Makalenin Geliş Tarihi: 19.02.2019

Makalenin Kabul Tarihi: 17.04.2019

AZİYADE ROMANINDA TEMATİK ÇERÇEVE VE TEVFİK FİKRET'İN AZİYADE 'YE GETİRDİĞİ ELEŞTİRİLER

Yakup ÖZTÜRK¹

ORCID: 0000-0003-3840-4177

ÖZ

Tevfik Fikret, Pierre Loti'nin otobiyografik romanlarından biri olan ve hikâyesi Selanik ve İstanbul'da geçen romanı *Aziyade* hakkında *Servet-i Fünûn* dergisinde Musâhabe-i Edebiyye başlığı altında iki yazı kaleme almıştır. Bu yazılarda Tevfik Fikret, Avrupa'nın Şarkı tanımadığından, Pierre Loti'nin de Türklerin âdet ve ahvalini bilmediğinden bahsetmektedir. Loti'nin Türk diline dair herhangi bir malumatı olmadığı için romanda sarf edilen Türkçe cümlelerin bozukluğu dile getirilmektedir. Yapılan eleştirilerde dil hassasiyetinin yanı sıra Loti'nin yaşadıklarının bir ahlak problemi doğurduğu da vurgulanmaktadır. Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslim ve Müslüman kadınlar hakkında ileri sürülen ifadelerin Tevfik Fikret'teki karşılığı Loti'nin ahlaksızlığı meşrulaştırdığıdır. *Aziyade* romanının kurgusu da inandırıcılık açısından sorgulanmakta ve Pierre Loti'nin olması mümkün görünmeyen hadiseleri hakikatmiş gibi anlattığı dile getirilmektedir. Bu makalede Pierre Loti'nin hayatı, mizacı ve eserleriyle birlikte *Aziyade* romanının temaları ele alınmakta ve Tevfik Fikret'in söz konusu iki yazısı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pierre Loti, *Aziyade*, Tevfik Fikret, eleştiri.

MAIN THEMES IN AZIYADE NOVEL AND TEVFİK FİKRET'S CRITIQUES ABOUT PIERRE LOTI

ABSTRACT

Tevfik Fikret has written two articles on Pierre Loti's *Aziyade* novel. These texts appeared in the columns of "Musâhabe-i Edebiyye" in *Servet-i Fünûn* magazine. The spaces of this novel are Thessaloniki and Istanbul. Tevfik Fikret states in these writings that Westerners

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
eposta: yakup.ozturk@bilecik.edu.tr

do not recognize the Eastern societies and Pierre Loti does not know the customs of the Turks. Tevfik Fikret argues that since Loti does not have any information about the Turkish language, too many grammatical errors are seen in the novel. In addition, there are some moral problems in the adventures of Loti. According to Tevfik Fikret, Pierre Loti behaves immorally by talking about non-Muslim and Muslim women living in the Ottoman geography and Loti is lying. The fiction of the *Aziyade* novel is also questioned in terms of credibility and Tevfik Fikret thinks that Pierre Loti describes the events that cannot be realized as real. In this article, Tevfik Fikret's two texts will be evaluated along with Pierre Loti's life, temperament and works. In addition, the themes of *Aziyade* novel are emphasized.

Keywords: Pierre Loti, *Aziyade*, Tevfik Fikret, criticism.

Giriş

Gerçekte bir bahriyeli olan Pierre Loti'nin Türkiye ile ilişkisi, adına Türk devlet adamları ve sanatçıları tarafından gösterilen iltifatın nişanesi olarak bir cemiyet tesis edilecek kadar ileri boyutlardadır. Loti, 1870'te görev aldığı geminin İzmir'e uğramasıyla Türklerle ilk kez karşılaşmıştır ancak onun Osmanlı Devleti ve bu coğrafya ile olan münasebetinin başlangıcı 1876'da teğmen rütbesinde La Couronne adlı bir Fransız askerî gemisiyle Selanik'e gönderilmesine dayanır. Tarihî kayıtlara "Kız Vak'ası" olarak geçen bir kargaşanın neticesinde Batılı devletlerin Osmanlı'ya gözdağı vermek için gemilerini Selanik açıklarında demirledikleri bilinmektedir.² Fransız gemisinin limanda kaldığı süre içerisinde Loti'nin Müslüman bir kadınla yaşadığı aşk ve ilişkinin İstanbul'a uzanması *Aziyade* başlıklı bir romanın yazılmasına imkân vermiştir. *Aziyade*, Pierre Loti'nin otobiyografik sayılacak romanlarından biridir. Kahramanlarının Türk, mekânlarının Osmanlı coğrafyasından olması, romana dikkatlerin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bir gayrimüslimin, nikâhlı bir Osmanlı kadınıyla ilişki kurması ve bu ilişkiyi Eyüp gibi Osmanlı İstanbul'unun geleneksel hayat tarzını muhafaza eden bir beldesinde gözler önünde yaşaması romanın gerçekliğinin sorgulanmasına, ahlaki cephelerinin ağır tenkitlere maruz kalmasına sebep olmuştur. Roman, otobiyografik bir temele dayansa da Pierre Loti kahramanını bir İngiliz olarak tarif etmektedir. Üstelik Selanik'te başlayan aşk hikâyesinin İstanbul'a nakletmesiyle ona bir Müslüman adı vermiştir. Kahramanın kısa sürede Türkler gibi giyindiği ve gündelik hayatını

² 6 Mayıs 1876 günü Selanik'e bağlı Avrethisar'dan büyük şehre gitmek isteyen bir Bulgar kızı Müslüman kıyafeti ile İslâm'a girdiğini göstermek üzere trene binmiş ve tren görevlilerine bu durumu ifade etmiştir. Trendekilerin keyfiyeti, Selanik'teki Amerikan konsolosluğuna telgrafla bildirmelerinden sonra konsoloslukta görevli Rum asıllı bir Rus fahri konsolosu yanına bir grup insan olarak treni karşılaması ve Türk jandarmaları tarafından korunan kızı zorla alıkoyarak evine götürmesi olayların büyümesine sebebiyet vermiştir. Türk halkının galeyana gelerek kızı geri istemesine karşılık Fransız ve Alman konsoloslarının müdahaleleri konsolosların ölümüyle sonuçlanmıştır. Olaylar üzerine altı Türk idam edilmiştir. Batılı devletler asayiş bahane ederek Selanik Limanı'na harp gemileri göndermişlerdir. (Eyice 2000: 371).

onlar gibi sürdürdüğü görülecektir. Pierre Loti, Avrupa nezdinde Türklerin haklarını müdafaa etmek üzere yazdığı birtakım yazılardan dolayı Türk kamuoyu ve entelektüelleri tarafından Türk dostu diye anılmış birkaç Batılı isimden biridir. Farklı yıllarda İstanbul'da bulunmuş ve devletin en üst mertebelerince de hürmet görmüştür. Sadece *Aziyade* romanıyla değil yazdığı başka romanlarla da Osmanlı gündelik hayatının ve bilhassa kadınlarının hikâyelerini kaleme almıştır. İstanbul'a, Türkçeye ve Türklüğe derin saygı beslediğine inanılarak daima övgülerle yâd edilmiştir. Bütün müspet ve yüceltici sözlere rağmen Tevfik Fikret'in, *Aziyade* romanı üzerinden Pierre Loti'ye getirdiği eleştiriler söz konusudur. Türk edebiyatında yazdığı şiirlerle ahlakçı bir şair olarak görülen Tevfik Fikret'in düzyazılarında da bu hususiyetini muhafaza ettiği bir hakikattir. Pierre Loti'nin, sadece *Aziyade*'de değil Türkleri kahramanlaştırdığı başka romanlarında da ahlakî zâfiyet göze çarpmakta, devrin İstanbul'u ve Osmanlı toplumu için yaşanması mümkün olmayan hadiseleri anlattığı görülmektedir. Ancak, onun romancılığı ve "Türk dostluğu" hakkında yazılar kaleme alanların neredeyse tamamı inandırıcılık ve ahlak meselelerini konuşma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Tevfik Fikret, Musâhabe-i Edebiyye başlığı altındaki yazılarının ikisini Pierre Loti'ye ve *Aziyade* romanına ayırmıştır. Yazıların ilki olan "Ecnebler ve Türkçemiz"de Avrupa'nın Şarkı, lisan ve âdetleri cihetinden bilmediği vurgulanmaktadır. Öte taraftan bu bilgisizliğin ardında Türklerin kendilerini Avrupa'ya tanıtacak bir cehdin içerisinde olmadıkları söylenmektedir. İkinci yazı doğrudan "Aziyade" başlığını taşımaktadır. İnce bir ironiyle örülü yazıda *Aziyade*'nin kurgusundaki noksanlıklar ve dil hataları üzerinde durulmaktadır. Romanın her sayfasında yalan ve yanlışlıkların dolu olduğu, bunların bazılarının küstahlık seviyesine çıktığı dile getirilmektedir.

Pierre Loti ve Aziyade Romanı

Asıl adı Louis Marie Julien Viaud olan Pierre Loti (1850-1923) Protestan bir ailenin çocuğu olarak Fransa'nın Rochefort şehrinde doğmuştur. 1867'de denizcilik okuluna girmiş, 1869'da eğitim gemisinde göreve başlamıştır. 1870'te bu geminin İzmir'e uğramasıyla Türklerle ilk tanışıklığını sağlamış, 1872'de Tahiti'yi ziyareti sırasında bir Pasifik çiçeğinin adı olan Loti, lakap olarak kendisine takılmış ve kendi de bu lakabı benimseyerek eserlerinde imzası yerine kullanmıştır.³ Pierre de vaftiz adıdır. 1876'da Selanik Limanı'nda kaldığı iki buçuk ay içerisinde Müslüman mahallelerinde yaptığı gezintilerle Türkleri tanımaya başlamıştır. 1910'da emekliye ayrılrsa da I. Dünya Savaşı sırasında tekrar göreve çağırılmıştır. Savaştan sonra sadece yazılarıyla ilgilenmiştir. 1920 yılının sonlarında felç

³ Bu hususta farklı yorumlar bulunmaktadır. Taha Toros, okul sıralarındaki mahcubiyeti, hareketsiz biraz da melankolik bir öğrenci oluşu, yalnızlığı sevip, kalabalıktan kaçmasından dolayı arkadaşları tarafından kendisine Loti lakabının takıldığını söylemektedir. (Toros <http://earsiv.sehir.edu.tr> [Erişim Tarihi: 06.02.2019])

geçiren Pierre Loti, 10 Haziran 1923'te Hendaye'de [Fransa] ölmüştür. Cenazesine katılmak üzere İsmet Paşa tarafından Türkiye adına Avrupa Türk Basın Bürosu Müdürü ve Servet-i Fünûn sahibi Ahmed İhsan Tokgöz gönderilmiştir. Ölüm haberinin ardından Gazi Mustafa Kemal yas göstergesi olarak Ankara'da bayrakları yarıya indirtmiştir. Mezarı Oléron adasındadır.

Pierre Loti, II. Abdülhamid'in kılıç kuşanma merasimi sırasında 1876 yılı Eylül'ünde ilk defa İstanbul'a gelmiş ve burada on altı ayını geçirmiştir. İkinci seyahatinde *Aziyade*'nin devamı sayılabilecek *Fantôme d'orient*'i yazmıştır. 1890'daki üçüncü ziyaretinde *L'exilée* adlı kitabında yer verdiği "Constantinople en 1890"ı kaleme almıştır. Mayıs 1894'teki bir başka seyahatinde Bursa'yı görmüş, bu seyahatin yansımalarını *Le Galilée* adlı kitabındaki "La Mosquée Verte" bölümünde anlatmıştır. 1898'de yayımlanan *Figures et choses qui passaient*'de II. Abdülhamid'in Cuma selamlıklarından birini söz konusu etmiştir. 1903'teki beşinci ziyaretinde gemi mürettebatı arasında bir başka "Türk dostu" Claude Farrère de bulunmaktadır.⁴ Bu defa İstanbul'da yirmi ay kalan Pierre Loti, 220 bin basılan *Les désenchantées*⁵ adlı romanında bu ziyaretin izlenimlerine büyük oranda yer vermiştir. 1910 yılı Ağustos'unda tekrar geldiği İstanbul'da, Divanyolu'nda Atik Ali Paşa Camii karşısında bir ev kiralayarak burada bir ay ikamet etmiştir. İstanbul'a son seyahatini Ağustos 1913'te yapmıştır. Bu seyahatin öncekilerden ayrılan önemli bir hususiyeti vardır. Pierre Loti'nin Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında Türkleri müdafaa eden eserler yazması ve Batıda sergilediği "Türk dostluğu" onun bu gelişinde büyük bir merasimle karşılanmasını sağlamıştır. Sultan Mehmed Reşad kendisini sarayda kabul etmiştir. Şehremaneti ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından kendisine tahsis edilen, Çarşamba'daki Fethiye Camii yakınlarında bir konakta kalmıştır. O yıl yayımladığı *La Turquie agonisante* adlı eseri *Can Çekişen Türkiye* adıyla aynı yıl Türkçeye çevrilmiştir. 10 Aralık 1919'da Abdülhak Hamid, Hamdullah Suphi, Yahya Kemal, Celal Sahir, Ahmed İhsan, Velid Ebüzziya ve Kazım Şinasi'nin teşebbüsleriyle Pierre Loti Cemiyeti kurulmuştur.⁶ 23 Ocak 1920'de İstanbul Üniversitesi'nde Pierre Loti'nin doğum günü sebebiyle bir tören düzenlenmiştir. 1927'ye kadar her yıl 23 Ocak'ta Pierre Loti Günleri tertip edilmiştir. İşgal altındaki İstanbul'un savunucusu olarak Pierre Loti anılmış, Süleyman Nazif'in meşhur konuşması da bu törende cereyan etmiştir. Konuşmanın ardından tutuklanan Süleyman Nazif, işgal komutanı

⁴ O yıllarda kapitülasyonlardan dolayı her ülkenin bir gemisi İstanbul'da kalmaktadır. 1903 yılındaki gelişinde geminin komutanı sıfatına sahiptir.

⁵ Önce *Naşat Kadınlar*, sonra *Bezgin Kadınlar* adıyla Türkçeye aktarılan bu romanı Loti'nin dünyasını anlamak bakımından ilgi çekici bir yayımlanma hikâyesine sahiptir. Batı terbiyesi görmüş ancak erken yaşlarından itibaren çarşafa girmiş, kafes ardına hapsedilmiş üç Türk kızının Loti'ye mektup yazarak hikâyelerini anlatmalarını istedikleri görülmektedir. Loti, bu üç kızla yüzlerini görmeden bir evde belli aralıklarla görüşmüş ve hikâyelerini dinlemiştir. Kızların üçünün de Türk olduğunu zanneden Loti büyük bir yanlış içindedir. Romanın hikâyesi Loti hakkında yazılan pek çok kaynaktan derlenebilmektedir.

⁶ Pierre Loti Dostları Cemiyeti'nin kurucuları arasında Yahya Kemal, Celal Sahir, Fazıl Ahmet, Abdülhak Hamid, Ahmet Emin, Hüseyin Cahit, Ahmet İhsan, Ercüment Ekrem, Reşit Saffet ve Mahmud Paşa bulunmaktadır.

tarafından Malta'ya sürülmüştür. Velihaht Abdülmecid Efendi'nin de bu törende hazır bulunduğu belirtilmelidir. 1883'te *Mon frère Yves* [Erkek Kardeşim Yves] romanının başarısıyla tarihinin en genç üyesi olarak Fransız Akademisi'ne seçilmiştir. 1950'de Eyüp'te sıkça gittiği kahveye ve Divanyolu'nda evine yakın bir caddeye adı verilmiştir (Kahraman 2003: 214).

1921 yılında Müfide Ferid [Tek] başkanlığında bir heyet TBMM adına Loti'yi ziyaret ederek kendisine fahrî hemşerilik berati sunmuştur. Fransa'ya Türk temsilcisi olarak gönderilen elçi Ferid Tek ile eşi Müfide Ferid Tek'e Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısıyla bir mektup⁷ ve Loti'ye takdim edilmek üzere meclisin hediyesi bir halı verilmiştir. Elçi, Paris dışına vazifesi gereği çıkamadığından Müfide Ferid Tek, Rochefort'a giderek Loti'yi evinde ziyaret etmiştir. Tek, o günü anlattığı yazısında evin dekorundan da bilgi vermektedir. Cami odasına girdiklerini, duvarların çini, etrafın mermer olduğunu, ışık olarak yağ kandili kullanıldığını, bu kandilin de Azade'nin mezar taşının üstüne asıldığını aktarmaktadır. Müfide Ferid Tek, devrin şartları gereği çarşafı bir hâldedir. Pierre Loti, Müfide Ferid'in çarşafına bakarak şimdiki çarşafın kapalı olmadığını söyleyecektir. Heyetin odadan ayrılmasından bir süre sonra "Türk hanımı gelsin, bir daha görmek istiyorum." diyerek Müfide Ferid'i yanına oturacak ve uzun uzun yüzünü seyredecektir.⁸ Tek, bu manzarayı "Her Türk kadınında 'O'nun hayalini ararmış." diyerek anlatacaktır (Tek 1950: 4-5).

Aziyade

Pierre Loti, Natüralist romanın ve Emile Zola'nın romanda tek söz sahibi olduğu yıllarda romantizmin ihyası için hareket eden kuşağın içerisinde yer almıştır. Melankoli ve Doğu imgesi Batılı romancılar ve sanatçıların ilgisine derinlemesine dâhil olmuştur. Gerard de Nerval, Gustave Flaubert, Theophile Gautier'in çizgisinde bir de Pierre Loti belirmektedir. *Aziyade*, romantizmin hususiyetlerini barındıran tipik bir oryantalizm metnidir. 19. asrın sonlarından itibaren Fransız romanının temalarından birini yabancı ülkelerin egzotik

⁷ Gazi Mustafa Kemal'in Mektubu:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi, Paris Mümessilinin hareketinden istifade ederek Türklerin büyük ve asil dostuna karşı perverde ettiği hissiyat, minnet ve şükranı tekrar beyan etmeyi kendine bir borç bilmıştır.

Tarihin en karanlık günlerinde sihirengiz kalemiyle daima Türk Milletinin hakkını teyit ve müdafaa etmiş olan büyük üstad için Türk Milletinin beslediği derin ve sarsılmaz muhabbet hislerine, İstiklâl Mücadelesinde şehit düşen erkeklerimizin yetim bıraktığı kızlarımız tarafından gözyaşları arasında dokunan bu halı şahadet edecektir.

Naçiz kıymeti, delâlet ettiği mânadan ibaret olan bu hediyemizi haksever ve civanmert Büyük Fransız'a beslediğimiz şükran hissine delâlet olarak telakki ve kabul buyurmanızı rica ederiz.

3 Kasım 1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Gazi Mustafa Kemal"

⁸ "Genç kadına uzunca bakarak: 'Acaba, Azade'ye benziyor musunuz? Hayır, benzemiyorsunuz. Bu çarşaf da kâfi değil. Daha örtülü olmalısınız!' demişti" (Esin 1972: 18).

dünyası işgal etmeye başlamıştır. Pierre Loti de büyük nispette otobiyografik olan romanlarını bu uğurda kaleme almıştır.

Fransız romancının 1879'da Paris'te basılan ilk romanı *Aziyade*, roman kahramanlarının Osmanlı tebaasından kişiler ve mekânlarının Selanik ve İstanbul gibi Osmanlı şehirlerinden seçilmesi dolayısıyla Türk okuyucuları için ilgi çekicidir. Fransızca yayımlanmasından kırk dört yıl sonra 1923'te Türkçeye çevrilen roman bunun öncesinde Osmanlı entelektüeli tarafından bilinen, okunan bir eserdir. *Aziyade*, yazarın biyografisinden derin izler taşıyan ancak belli kısımlarında kurgu desteği alan, İstanbul'a bu ilk seyahatin öncesini ve sonrasını anlatan bir romandır.

Birinci bölüm "Selanik Loti'nin Günlüğü" başlığını taşımakta, başlığın hemen altında yer alan 16 Mayıs 1876 tarihi romanda reel zamanın başlangıcını göstermektedir. Tarihe "Kız Vak'ası" olarak geçen bir olayda Müslüman olan bir Bulgar kızının Hıristiyanlar tarafından katledilmesinden sonra galeyana gelen Müslümanlar, Fransız ve Alman konsolosunu öldürmüşlerdir. Bu olay üzerine yabancı devletlere ait bazı gemiler Selanik'e gönderilmiştir. Kahraman anlatıcının Selanik'e gelişi bu olay üzerinedir. Romanın ilk sahnesindeki idamlar, olaylara karışan altı kişinin asılmasıdır.

Loti'nin Selanik'te yalnızlık ve sıkıntı dolu günleri kalın demir kafesler ardında karşılaştığı bir çift yeşil gözün kendisine baktığını görmesiyle hafiflemiştir. Bu gözlerin sahibi romana da adını veren Azade'dir.⁹ Onun öncesinde kahramana yoldaşlık edecek, belli ki Azade ile aralarında irtibat kurmasını kolaylaştıracak birine duyulan ihtiyaçtan Loti, Samuel'le tanışacaktır. Onun romana girişi aslında hem Loti'nin hem de Samuel'in anlaşabilecekleri ortak dil İspanyolcanın varlığıdır.

Kendi deyimiyle itikadı sönmüş, hayatının bütün çarkları kırılmış bir karakter olan Loti'yi yeniden heyecanlara sevk eden Şark'ın önüne serdiği "büyük cazibesi" olur. Bu cazibenin mimarı, üç karısıyla harem hayatı yaşayan Abidin'in gözdelelerinden Azade'dir. İstanbul'a esir olarak getirilmiş bir Çerkes kızıdır. Sonradan Abidin'e satılmıştır. Henüz onaltı yaşındadır. Loti'yle tanışmadan önce Azade, Abidin'in haremine gireli on ay olmuş, vaktini esrar çekmekle, iskambil oynamakla, zenci insanlar memleketinin tuhaf hikâyelerini dinlemekle geçiren bir kadındır (Loti 2012: 66).

Loti, Azade ile aralarında, Abidin'in ve demir kafeslerin varlığından başka bir engel görmemektedir. Loti'nin tek yardımcısı bütün cesaretiyle Azade'nin evine girip çıkan, haberler götüren Samuel'dir. İki âşığın ilk buluşmasında tercümanlık yapacak olan da odur. Loti, bu ilk teması anlatırken Azade'nin yaşmağındaki Şark kokularını özellikle

⁹ Çalışmada esas alınan baskıda romanın adı *Aziyade*, kahraman Azade imlasiyle yazılmaktadır. Metin içerisinde romandan ve kahramandan bahsederken bu farklı imlalara uyulmuştur.

vurgulamaktadır. (Loti 2012: 20) Denize açılan iki âşık ipek halılarla, Türk yastık ve örtüleriyle dolu, “Şark ihmalkârlığının bütün incelikleri”nin toplandığı bir kayıkta “akşamdan başlayıp sabaha kadar devam eden buseler”le baş başa kalacaklardır.

Selanik’teki bu hararet dolu günleri beklenmedik bir emir bozacaktır. Acele bir biçimde korveti ve Selanik’i terk etmeleri istenen askerler bir gün sonra İstanbul’a hareket eden posta vapuruna binecekler, Tuna ve Boğaziçi sularında görev yapan İngiliz karakol gemisi Deerhound’a ulaşacaklardır. İki âşığın mesut günlerini tarumar eden bu emir, Azade’nin dudaklarından dökülen yeni bir haberle önemini yitirecektir: Sonbaharda, Azade’nin kocası Abidin Efendi evini İstanbul’a taşıyacaktır.

Romanın ikinci bölümü “Yalnızlık”, Loti’nin İstanbul günleri ile başlamaktadır. Loti, Beyoğlu’nda bir otelde ikamet etmektedir. Selanik’te tanışıklık kurduğu Samuel de “sadık bir arkadaş gibi” Loti’nin ardından gelmiştir. Beyoğlu, Loti’nin gözünde “Şark’ın kıyafet ve kostümlerine taarruz eden Avrupa kıyafetleri ve Avrupa kostümleri” ile dolu bir mahalledir. Belli ki taarruz hâlinde rahatsız olan Loti, kısa zaman içerisinde bu Avrupa numunesi yerden uzaklaşmak için fırsat arayacaktır. Yine de ona, Şark’ın kapılarını açacak Türkçeyi bu mahallede yaşayan Ermeni bir papaz öğretecektir. Selanik’ten İstanbul’a göçeli üç ay olan Loti bu süreyi, Beyoğlu’nun karşı kıyılarında, Müslüman mahallelerinden birinde Azade ile yaşayacağı Müslüman hayatının mekânlarını hayal ederek geçirmiştir.

Loti, kalbinin derinliklerinde Azade’ye sadık kaldığını söylese de evinin yakınındaki serviler ve mezarlıklarla örtülü yerlerde Ermeni ve Rum “dişileriyle” geceler boyu “tedbirsiz maceralar” yaşamaktadır. İleride bahsedeceğimiz üzere Tefik Fikret’in sözünü ettiği gece yarısı bir bekçi ile yaşanan boğuşma bu düşkünlük zamanlarından birinde gerçekleşmiştir. Gece serseriliğini bu boğuşmadan sonra terk eden Loti, Piripaşa’da Musevilerin yaşadığı bölgede kendisini Marketo adıyla bilen Rebeka namında bir Yahudi kızıyla ilişkisi olduğunu ve ondan başka bir metresi daha bulunduğunu söylemektedir (Loti 2012: 30).

Loti, Beyoğlu’nun kendisini sıktığını söyleyerek Eski İstanbul’da Eyüp semtinde ikamet etmeye başlamıştır. Gerçek kimliğinin Eyüplülerce meçhul olduğunu, adının Arif Efendi olarak duyulduğunu, komşularının kendi milliyeti hakkında hiçbir bilgileri olmadığını ifade etmektedir.

Yeni mahallesinde, mahallenin “şımarık bir çocuğu” hâline geldiğini söyleyen Loti, mahalle sakinlerinden Derviş Hasan Efendi’nin bir akşam misafirligi sırasında Loti’ye, onu esrarengiz bir adam olarak gördüklerini, aslını, geçmişini tam anlamıyla bilmediklerini, bunu öğrenecek vasıtalara da sahip bulunmadıklarını fakat kendisini görmekten zevk aldıklarını ve mahallelerine yerleşmesinden memnuniyet duyduklarını ifade etmesi dikkati çekmektedir.

Romanın üçüncü bölümü "Eyüp'te Baş Başa" başlığını taşımaktadır. Bölümün hemen başında bir kayığın Azade'yi Eyüp rıhtımına götüreceği haber verilmektedir. Kimse, Hristiyan Loti'nin farkında değildir ve ona Arif Efendi diye seslenilmektedir.

"Mane, Tecel Pares" başlıklı bölüm, Deerhound'un İngiltere'ye geri çağrıldığı haberi ile başlamaktadır. Loti, İstanbul'da kalması için sürenin uzatılması yollarını aramış, "bütün kapıları" Loti için açılmaya "hazır" bekleyen Osmanlı ordusuna dahi müracaat etmiştir. Kapının ardındaki Osmanlı paşası, Loti'ye İslam dinini kabul etmeye niyetli olup olmadığını sormuş, hayır cevabını almaktan mutluluk duyduğunu ifade etmiştir. Sözlerini "İslamiyet mecburi değildir ve biz katiyen dinlerini terk edenleri sevmeyiz." diyerek bitirmiştir. (Loti 2012: 138) Artık o, Osmanlı donanmasında Arif'tir.

Azade, Loti'nin İngiltere'ye dönecek olmasına epeyce hiddetlenmiş, kendisine zarar verecek kadar kendisini hırpalamıştır. Ancak bölümün onuncu başlığında yer alan şu satırlar romantizmin zirvesinde iki âşğın hikâyesinden izler taşımaktadır:

"Evlenecek olursan Loti, diyordu. Zarar yok, artık senin metresin olmayacağım, kız kardeşin olacağım. Evlen Loti! Bu ikinci derecede bir şeydir. Ben senin kalbini daha çok severim. Allah'tan bütün istediğim yalnız seni görmektir. Bundan sonra yine hemen hemen bahtiyar olacağım, seni beklemek için yaşayacağım; Azade için her şey bitmiş olmayacaktır." (Loti 2012: 149)

Komşularının veda ziyaretleri yaptığı sırada yan odadan ağlayan Azade'nin sesinin gelmesi misafirlerin de bir süredir bu evde bildikleri kadını kabullendiklerini göstermektedir. Evin uşağı Ahmet, gelenlere onun bir Ermeni olduğunu söylemiş, bir Müslüman tarafından verilen bu teminat Azade için "siper" olmuştur.

Loti, Fındıklı'da Azade'ye veda etmiştir. Bu semt romanda "İstanbul'un ortasından ayrılmış gibi duran eski Türkiye'nin bir köşesi deniz kenarında dervişlerin kabirleri ve ulemanın loş odalarıyla çevrilmiş, yıldız alemleri eski camiyle, düz ve yassı taşlarla döşenmiş küçük meydanlık..." (Loti 2012: 153) tasviriyle anlatılmaktadır. Loti, son İstanbul hatırasını camiler ve türbeler eşliğinde buradan vermek istemektedir. Bir başka sahnede "İstanbul'da Yenicami'nin büyük avlusunda, cami önünde duruyoruz. Hayatımda sonuncu defa, Türkiye'de olmak bu Şark süsleri ortasında nargilemi içerek Ahmet'in yanında oturmuş olmak saadetini duyuyordum." (Loti 2012: 164) demektedir.

Romanın son bölümü "Azrail"de Loti'nin tekrar İstanbul'a geldiği görülmektedir. Loti, "Mehmet Fatih camine" doğru, Azade'yi görmek umuduyla genç kadının evine gitmiştir. Ancak uzun süredir hasta olan Azade ölmüş, Kasımpaşa'da defnedilmiştir. Loti, Azade'nin kabrini ziyareti sırasında Türk mezarlıklarından da söz açmaktadır: "Bu kabristan bizim

Avrupa mezarlıkları gibi tüy ürpertmiyor. Şark'a has hazinliği daha tatlı ve daha büyüktü. Büyük karanlık ıssızlıklar, verimsiz tepeler, yer yer dikilmiş siyah serviler, uzaklarda bu geniş ağaçların gölgesinde bir gün evvel karıştırılmış toprak kümeleri, çok eski mezar taşları, başlarına fes ve sarık giydirilmiş tuhaf Türk kabirleri..." (Loti 2012: 180)

Loti, Kars muharebesine katılmak üzere "Türk safında bulunmak için" ricacı olmuş, cephede Yüzbaşı Arif Hüsam adını almıştır. Romanın sonunda kahramanın akıbeti bir gazete havadisinden okura aktarılmaktadır:

"Bir gün, İstanbul'un bir gazetesinde, Ceride-i Havadis'te okuyorlardı:

Son Kars Muharebesi'ndeki şehitler arasında, sonradan Ârif Hüsam Efendi ismiyle Türk ordusuna gönüllü yazılan İngiliz bahriyesinden genç bir zabitanın cesedi bulunmuş ve Karacaemir Ovası'nda Kızıltepe eteğine -Rasulullah'ın şefaatine mazhar olsunlar- diğer kahraman İslam şehitleri arasına defnedilmiştir." (Loti 2012: 183)

Tarihî ve otobiyografik gerçeklikten uzak olan bu haber, Pierre Loti'nin Türklerle daha derin irtibat kurmayı henüz ilk romanından itibaren kararlaştırdığını göstermektedir. Loti, bunu hızlandıracak imkânın İslami terminolojide bulunduğunu da bilmektedir.

Loti

Aziyade'nin otobiyografik bir roman olmasından dolayı, Pierre Loti'nin mizacı ve zihin dünyası hakkında daha ayrıntılı bir çerçeve çizmek gerekmektedir. Loti, hoşuna giden her şeyi yapmanın iyi olduğunu ve "hayatın tatsız yemeğine mümkün olduğu kadar baharat ilave etmek icap ettiğini" düşünen bencil -kendisi de bunu kabul eden- bir karakterdir. Tekrar bulmaya çalıştığı "itikat artıklarını elde etmek için" Kudüs'e dahi gitmeyi düşünmektedir.

Kız kardeşine yazdığı mektubunda: "İtikadımın söndüğü zamanlarda bile, Hıristiyanlık fikri, uzun zaman muhayyilede dalgalanmıştı. Onun müphem ve teselli verici bir cazibesi vardı. Bugün bu sihir tamamıyla kayboldu. Bundan boş, bundan yalan ve bundan kabul olunamaz bir şey tanımıyorum" demektedir (Loti 2012: 46).

Loti'nin bu mektubu onun dünyasına daha yakından girmemize imkân vermektedir. Zevk ve eğlence hayatına devamı tercih ettiğini ısrarla vurgulayan Loti, kimsenin sevgisine itimat etmediğini, kendisine sevgi gösteren arkadaşları olduğunu ancak onlara inanmadığını, kız kardeşinin sevgisine dahi bir dereceye kadar itibar ettiğini dile getirmektedir. Anneleri

hayatta olduğu sürece kız kardeşiyle haberleşeceğini, o öldükten sonra kardeşiyle de irtibatı keseceğini söylemesi dikkate değerdir (Loti 2012: 47).

Loti'nin Azade'ye olan bağlılığı Azade'nin kişiliğinden ve güzelliğinden dolayı değildir. Azade bir Türk kadınıdır ve Loti için bu yeterlidir. Nitekim, Eyüp'teki evini ve Azade için hazırlanan odayı anlatırken onun hâlâ gelmediğini, bu durumun uzun sürmesi hâlinde yerini bir başkasının tutacağını kolaylıkla söylemektedir. Azade için Türkleştim dese de genç kadının yerini doldurmak zor olmayacaktır (Loti 2012: 49): "Koca Hayrullah, dedim, bana bir kadın getir!" (Loti 2012: 52)

Loti, için Azade "Selanikli taze"dir. O, hazzı bir karakterdir. Genel ahlaka dair kaygılar duymaz ancak ölüm düşüncesine yönelik ciddi fikirleri vardır:

"Ne ahlak! Esasen kendilerine hürmet etmemizi öğrettikleri şeylerin hiçbiri yok... Yalnız geçici bir hayat var ki ölüm olan korkulu akıbete intizaren, insanın yaşadığı müddetçe mümkün olduğu kadar onda çok zevk araması mantıki bir şeydir. Hakiki sefaletler, hastalık, çirkinlik ve ihtiyarlıktır. Ne sizde ne de bende bu sefaletlerin hiçbiri yok. Bir sürü âşık elde eder ve hayattan istifade edebiliriz.

(...) Hayatımı idare için uyduğum kanun: Bütün ahlak prensiplerine ve bütün toplumun kurallarına rağmen daima hoşuma gideni yapmaktır. Hiçbir şeye ve hiçbir kimseye inanmıyorum. Hiçbir kimseyi ve hiçbir şeyi sevmiyorum ne bir itikadım ne bir emelim var." (Loti 2012: 35)

Onu bu yalnızlık ve bedbinlikten kurtaracak muhit Eyüp olacaktır. İkinci bölümün on birinci başlığında, "Peygamberin ashabından Ebu Eyyüp Ensarî Hazretleri'nin türbesi bulunan" bir yer olarak Eyüp'ü tasvir etmektedir. "Buraya girmek Hıristiyanlar için her zaman yasaktır." (Loti 2012: 35) ancak Loti, bir Müslüman mabedine adım atabilmenin hazzını yaşamak için bu yasağı önemsemeyecektir: "Aba entarili iki derviş mihrabı örten meşin kapıyı kaldırdılar ve bana hiçbir Hıristiyan'ın bakamayacağı, İstanbul'un en mukaddes mahalli olan bu muazzam mevkie derin bir nazarla bakmak nasip oldu." (Loti 2012: 36) diyecektir.

Eyüp civarında bir mahallede ikamet etmeden önce semtin sakinleri üzerinde gözlemlerde bulunan Loti'nin dikkatini en çok kadınlar çekmektedir. Eyüp tepelerine Türk kadınlarından meydana gelen bir kalabalık yayılmıştır. Loti gördüğü manzarayı şu ifadelerle anlatmaktadır:

"Ayaklarına kadar parlak renkli ipeklerle örtülü olan bu kadın vücutları arasından siyah gözler çıkan, yaşmağın kıvrımlarına gizlenen bütün bu beyaz başlar, serviler arasında tuhaf şekillerle işlenmiş taşlardan farklı olunamıyordu. Bu, o kadar renkli ve o kadar tuhaftı ki

insanın, hakikatten ziyade hurafeye müptela bir oryantalistin hayali bir manzumesi diyeceği geliyordu.” (Loti 2012: 38)

Loti'nin kadınlar ve şarkın sefil dünyasında zevk dolu günler geçirmek dışında herhangi bir kaygısı görünmemektedir. Siyasetten zaman zaman söz açsa da o dünyaya kayıtsız olduğunu romanında ifade etmektedir. Ancak “ortadan kaldırmak istedikleri bu güzel şehir için büyük bir muhabbet hissediyorum ve yavaşça farkında olmadan Türkleşiyorum.” (Loti 2012: 39) diyerek hem kendi din ve ırkından milletlere bir eleştiri yöneltmekte hem de onu Türk dostu ilan edenlerin ellerini kuvvetlendirmektedir.

Oryantalist Bakış

“Benliğimi saran bütün bu Şark'a mahsus hayalcilik...” (2012: 47) diyen Pierre Loti, yazdıkları, yaşadıkları ve hayat tarzıyla oryantalist bir kişidir.¹⁰ Eserlerinde Türklerin haklarını müdafaa etmesi bu hakikati değiştirmemektedir. Loti'nin Türkiye sevgisi, tabiatında muhafaza ettiği Şark ilgisinden başka bir şey değildir. *Aziyade* romanı da bu cepheden okunduğunda Loti'nin zihnindeki Türk imajını biçimlendirmek üzere bu maceraya talip olduğu görülecektir. *Aziyade*'den yapacağımız alıntılar ve göstereceğimiz sahneler bir yabancıнын Türk muhayyilesini pekâlâ bir turist nazarıyla tarifinden öteye geçmediğini gösterecektir. Söz gelimi, Osmanlı devlet adamları için ölüm ve idamların gündelik bir hadise olarak değerlendirildiğinin söylenmesi buna bir ispattır. Romanın başında yer alan idamlar karşısında büyük Türk memurlarının “alışkın oldukları bu manzara” karşısında gülümsedikleri ifade edilmektedir.

Loti'nin *Azade*'yi tasvir ettiği ilk satırlarda genç kadının kıyafeti dikkati çekmektedir: “Bu güzel gözlü kadın kalktı ve ferace –uzun kıvrımlı, başlıklı, bir çeşit alaturka manto- ile örtülü vücudu kemerine kadar göründü. Ferace, gümüş işlemelerle süslenmiş yeşil ipektendi” (Loti 2012: 3). Selanik'in sefil manzarasındaki minareleri, “Sodom'un bütün pislikleri ile çiçeklenen kirli ve siyah bir şehrin üzerine konulmuş bir yığın eski muma” benzemektedir (Loti 2012: 8). Loti'nin İstanbul'a dair izlenimlerinin merkezinde de kubbeler ve minareler sıklıkla tasvir edilmektedir. Şark şehri İstanbul'un üzerine minareler ve cami kubbeleri “oyulmuş”tur.

¹⁰ Loti'nin Roşfor'daki evi ondaki Doğu ilgisinin şizofrenik bir seviyede olduğunu göstermektedir. Evin dekorunda nargileler, sedfli masalar, mücevherli silah ve nakışlı kılıçlar, kemerler ve arabesk desenlerle süslenmiş tavan bulunmaktadır. Loti, bu evde bir Doğulu gibi giyinerek, elinde nargilesi ile yaşamıştır. Türk odasının dışında bir de Arap salonu vardır. 1893'te Şam'da bir yangın felaketi yaşayan Umayyed Camii'nin kaçakçılarının yardımıyla toplattığı kalıntılarını evine nakletmiştir. Evinin ortasındaki cami dekoru gerçek bir caminin kalıntılarıdır. *Aziyade*'nin Eyüp'teki mezarlıktan kaçırılıp buraya getirilen mezar taşı da cami dekorunun içindedir.

Pierre Loti, Sultan Murad'ın tahttan indirilmesi hadisesini de içerisinden hiçbir zaman atamadığı Oryantalist bakışla tahlil etmektedir. İstanbul saraylarında, "büyük paşalar"ın Sultan Murad'ı tahttan indirmek için toplandıklarını, yarın onun yerine Abdülhamid Han'ı tahta çıkaracaklarını ve " ay evvel tahta çıkması için o kadar şenlik yaptığımız" dediği ve "Allah gibi taptıkları" sultanı "ihtimal ki sarayın bir köşesinde boğuyorlar" diye anlatmaktadır (Loti 2012: 31).

Loti, dostu William Brown'a yazdığı mektubunda beş aydır Türkiye'de olduğunu, Azade adında bir kadınla ve serseri Samuel'le tanıştığını, Deerhound'a dört günde bir anca uğradığını, herkesin yabancı olduğu bir mahallede kk bir evde oturduğunu, keyfinden başka hiçbir kurala tâbi olmayan bir hayat geçirdiğini anlatmaktadır (2012: 34). On yedi yaşında bir Bulgar kızının kendisine metreslik yaptığını, iki ayda Türk lisanını öğrendiğini, fes ve kaftan giyerek dolaştığını da mektubuna ilave etmektedir.

İstanbul'da geçen günlerini şöyle anlatmaktadır:

"Geceleyin, Eyüp'te bitirmek üzere, At Meydanı'nda hareket etmek, elde tespih camileri dolaşmak, bütün kahvehaneler, türbe ve mezarlar, hamamlar ve meydanlıklarda durmak; bakır zarflı kk fincanlar içinde Türk kahvesi içmek, güneşin altına oturarak bir nargilenin dumanları arasında yavaşca kendini kaybetmek; dervişlerle yahut gelip geçenlerle konuşmak; hayat ve aydınlık dolu bu tablodan bir parça olmak; serbest, kayıtsız ve yabancı olmak ve akşamüstü evde sizi, sevgilinin beklediğini düşünmek..." (Loti 2012: 61)

Romanda oryantalist nazariyatın sembolü eşyalara da sıkça yer verilmektedir: "Glyağları ile muattar odamı bir mangal ısıtıyordu.", "Bağdaş kurarak oturdum.", "Uşağım Ahmet (...) iki nargile hazırladı." Nargile dumanları havada mavi helezonlar çizerken Azade tef almakta, kalın sesiyle şarkılar söylemektedir (Loti 2012: 105) .

Türklerdeki Loti hayranlığı, Batı karşısındaki yenilgilerin çaresizliği içinde onun bize ait unsurlardan söz açıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Malzemenin nasıl yorumlandığının bir önemi yoktur: "Başın tepesinde bırakılan bir tutam sa münasebetiyle işte budalacasına bir istitrat!"¹¹ (Loti 2012: 165). Buna benzer bir manzara da ay tutulması karşısında İstanbulluların verdiği tepki üzerinden görülebilmektedir. Loti'nin bir tutam sa hikyesini anlattığı günlerde ay tutulması gerçekleşmiştir. İstanbul'da olağanüstü bir manzara ortaya çıkmıştır. Bütün minarelerde hocalar "tuhaf havalarla meul dualar oku"maktadırlar.

¹¹ Pierre Loti, bazı Müslümanların başlarında bir tutam sa bırakarak saçlarının tamamını tıraş etmelerini ve Hz. Muhammed'in o saçı tutarak onları cennete götüreceğine inanmalarını kastediyor. Bu bahis romanda geçmektedir.

Loti'nin uşağı Ahmet, ay tutulması hadisesinin ne kadar fena ve musibetli bir hâl olduğunu anlatmaktadır:

“Türklerin itikadına nazaran, Ay bu dakikada kendisini parçalayan bir ejderle kavgaya tutuşmuştu. Bununla beraber Allah'ın nezdinde şefaet ederek ve devin üstüne kurşun sıkarak Ay'ı kurtarmak kabildir.

Hakikaten, bütün camilerde bunun için dua ediyorlar ve İstanbul'da yayılım ateşi başlıyor, bütün pencerelerden, bütün damlardan meseleyi başarılı bir şekilde yapmak için kamere silah atıyorlar.” (Loti 2012: 83)

Loti, böylesine bilimden uzak davranışların yanlışlığını İstanbul halkına söyleme ihtiyacı hissetmemektedir. Onları “sevimli” kılan batıl inanışlarını zihinlerinden çıkarmaya gerek görmemektedir (Loti 2012: 84). Bu bahsi bitirmeden önce Nurullah Çetin'in *Türk'e Oryantalist Kuşatma* kitabında yer verdiği “Tipik Bir Oryantalist Olan Pierre Loti'nin Gerçek Kimliği” başlıklı hacimli makalesinden söz açmak gerekmektedir. Çetin, söz konusu makalesinde Loti'nin romanlarından ve biyografisinden hareketle Türk kadınına, kimliğine ve coğrafyasına bakışını ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Onun ne Türk ne de İslam dostu olduğunu söylemekte, Loti'yi zevk ve eğlence peşinde koşan bir “serseri” olarak tarif etmektedir (Çetin 2014: 122).

Kadınlar

Aziyade ve sonrasında yazılan romanları okunduğunda Loti'nin, Türkiye ilgisinin merkezinde kadın bedeninin durduğu görülecektir. Loti, Şark dünyasında kadının erkek ve iktidar karşısında birtakım haklardan mahrum kılındığını ifade ederek kadını bir sosyal mesele olarak görüyormuş izlenimi uyandırır da kadın, onun dünyasında bir haz nesnesinden öteye geçmeyecektir. Mahrem bir dünyada, kafes ardında, haremde ya da evlerinde ancak kendi hemcinsleriyle dostluk kurabilen bu kadınlardan herhangi birisine sahip olma arzusu bütün oryantalist muhayyilede gözlemlenebileceği gibi Loti'de de söz konusudur. Çarşafının, örtüsünün altında, sadece kan bağı ve nikâhı olan erkeklere görünebilen Şark kadınlarının bu sırlı dünyası Loti'ye esrarengiz gelmektedir. *Aziyade* romanında da Azade'ye olan ilginin ardında bu dürtü vardır. Roman, Osmanlı'da yaşayan kadınlar hakkında ele geçen fırsatları ötelemeden yorumlar getirmektedir. Azade, Loti için, Türkiye'de yetişen bütün kadınlar gibi tembeldir. Ancak beyaz iş işlemesini, gülsuyu imal etmesini bilmekte ve kendi adını yazabilmektedir.

Bu, daha sonraki yorumlar karşısında oldukça masum kalan ifadelerin ardından bilhassa kibar Türk kadınlarının kocalarına karşı sahip oldukları sadakati ucuzca satabildikleri, bunu

değerlendirmek isteyen Avrupalı erkeklerin istedikleri anda Türk kadınlarını elde edebilecekleri söylenmektedir. Tefvik Fikret'in de eleştirmekten geri durmayacağı ifadeleri şu şekildedir:

"Türk kadınları, bilhassa kibar kadınlar, kocalarına karşı borçlu oldukları sadakati ucuz satıyorlar. Onları zapt etmek için bazı adamların nezaketi ve cezalandırmak korkusu zaruri bir şey. (...)

[B]u kadınlar, ilk önlerine gelen –eğer güzelseler yahut onların hoşlarına gidiyorlarsa– ellerine düşen uşağa yahut kendilerini gezdiren sandalcıya nefislerini teslim etmeye yönelirler.

Hepsi genç Avrupalılarla çok alakadar oluyorlar. Eğer Avrupalılar bunu bilselerdi, buna cesaret etselerdi veya bunu tecrübeye muvafık şartlar altında bulunsalardı bundan ara sıra istifade ederlerdi. (...) [İ]steseydim evim, haremelerin güzel işsizlerinin uğrak yeri olabilirdi." (Loti 2012: 109)

Loti, İstanbul'da Semiha adında bir kadınla tanışmıştır. Şehrin sessiz vakitlerinde Loti'nin evine gelen bu kadın geleneksel Türk kıyafetleri altına Fransız modası giymektedir. Oysa Loti, Fransız modası giymiş bir kadından değil, Şark kıyafetleri içinde bir Türk kadından hazzetmektedir. Üzerimde bu kıyafetleriyle hiçbir tesir uyandırmamıştı dediği Semiha, Loti'nin Şark kadınlarına bakışını görmek bakımından önemli bir figürdür.

Loti kendisine mektuplar gönderen Türk kadınlarını daha yakından tanımak için kadın kıyafetleri giyip onlarla dolaşabilmiş, bazı haremeye dahi girebilmiştir. Orhan Koloğlu Loti'ye gelen sair mektupları önce tefrika etmiş sonra kitap hâlinde yayımlamıştır.¹²

¹² Türk devlet adamlarının ve sanatçıların Pierre Loti'ye ne derecelerde büyük iltifatlarda buldukları ve acziyet içerisinde nasıl el açtıklarını görmek bakımından bu mektuplar üzerinde durulması gerekmektedir. Makalenin hacmi ve amacının dışında olması dolayısıyla sadece birkaç örnek ile iktifa edilecektir. "Yine bir tecavüz hazırlanıyor. Osmanlı Birliği adına size yalvarırız." Abdullah Cevdet, Cenevre, 1919. "Dostunuz Reşad Fuad'ın oğluyum. İstanbulla posta kesildi. Çok acele 200-300 franga ihtiyacım var. Yollarsanız beni bir felaketten kurtaracaksınız." Hayreddin Fuad, Lozan, 1919. "Sermed romanım, takdim yazınız gelince yayınlanacak." İzzet Melih, Cenevre, 1919. "Fotoğrafınızı aldık, çerçeveleyip tören salonumuza astık." Salih Arif, Galatasaray Lisesi Müdürü, 1919. "Hastalığınıza üzuldüm, tarihî gerçekleri ortaya çıkaran yazılarınıza hayranım. Sizi buraya bekliyoruz. Mektubunuzdaki 'gelemem' sözünü her Türkü üzeceği için kimseye söylemedim." Abdülmecid, Çamlıca, 1919. "İstanbul Belediyesi büstünüzü Üniversite Şeref Salonuna yerleştirmeyi kararlaştırdı. Bu eserin hangi sanatçıya yaptırılmasını istediğinizi bildirir misiniz?" Dr. Nihad Reşad, Paris, 1920. Bunlar devletin belli kademelerinde bulunan sanat ve fikir adamlarının mektuplarıdır. Bir de kadınların kendisine yazdıkları mevcuttur ki Loti'nin oryantalist dünyasını bu mektuplar sergilemektedir. Belkis Haydar adlı bir kadının Loti'nin gemisine yalnız başına gittiği, evlerinde kadın arkadaşlarıyla birlikte Loti'ye sazlı, danslı Türk kıyafetleri içinde davetler hazırladıkları görülmektedir. Mektup yazarlar arasında Zemzeme sahibi şair Ekrem Bey'in on sekiz yaşındaki kızı Celile Ekrem de vardır. (Koloğlu, Milliyet, 11.12.1967)

Sultan Abdülhamid Vurgusu ve Meşrutiyet'in İlanı

Pierre Loti'nin İstanbul'a gelişlerinde devletin en üst kademelerince ağırlandığı bilinmektedir.¹³ *Aziyade* romanında da Osmanlı Devleti'ndeki siyasî hadiselerin söz konusu edildiği görülmektedir. Romanın bir yerinde "Bugün 10 Aralık, Padişah ziyareti var." (Loti 2012: 64) diyen Loti'nin Tevfik Fikret nazarında eleştiriye uğramasının ardında bilhassa Sultan Abdülhamid'e övgülerde bulunması ihtimali yüksektir.

Sultan Abdülhamid'in tahta çıktığı törenden söz açan roman bu olayın İslam âlemine yeni bir devre ve Türkiye'ye son bir şaşaa getirmesi temennisini seslendirmektedir. Abdülhamid'in büyük bir debdebe ile Eyüp Camii'nde kılıç kuşanması, saraya dönüşünde yolu üzerindeki cami ve türbelerde kabir ziyaretleri yaptığı hatırlatılmaktadır: "Allah, büyük dini bayramları, İslam'ın büyük debdebesini, şehir ayinlerini ihya eden Sultan Abdülhamid'e uzun ömürler ihsan etsin" (Loti 2012: 39).

Pierre Loti'ye getirilen eleştirilerin başında onun meşrutiyet sistemine karşı olması gelmektedir. Loti, Osmanlı tebaasının meşrutiyet taraftarı olmadığını, hatta meşrutiyetle birlikte yaratıcının kendilerine yüz çevireceğine inandıklarını söylemektedir. 27 Eylül 1876 tarihli günlükte "zavallı Türkiye"nin Meşrutiyet'i ilan ettiğinden haber verilmektedir. Eyüp'te Meşrutiyet haberinden sonra herkeste ümitsizlik ve üzüntü görülmektedir: "Bütün iyi Müslümanlar Allah'ın onlardan yüz çevirdiğini ve padişahın aklını kaybettiğini düşünüyorlar. Ciddi olan her şeye, bilhassa politikaya latife nazarıyla bakan ben bile kendi kendime Türkiye'nin bu yeni tarzın tatbikinde çok zarar edeceğini söylüyorum." Loti'ye göre, "Parlamentonun kabul ettiği idare usulü ile Türkiye mahvolacak"tır (2012: 68).

Roman Hakkında Mülahazalar

Aziyade romanındaki hadiselerin gerçek olup olmadığı, Azade'nin gerçekte yaşayıp yaşamadığı edebiyat dünyasında zaman zaman tartışmalara sebep olmuştur.¹⁴ Pierre

¹³ Mayıs 1890'da Yıldız Sarayı'nda Sultan Abdülhamid ile görüşür ve Mecidiye nişanıyla taltif edilir. Tam dört yıl sonra tekrar İstanbul'a bu defa Abdülhamid'in Cuma selamlığını izleme daveti ile gelir. Bursa ziyareti de bu geliş sırasında gerçekleşecektir. *La Mosquee Verte* eseri Bursa ziyaretinin izlerini taşır. Bursa'ya Fransız Büyükelçisi Paul Cambon ile gider. *La Galilée* eserinde bu seyahatini anlatmaktadır. 1890'daki ziyaretinde Yıldız Sarayı'nda elmas süslemeli bir altın sigara tabakasını Sultan Abdülhamid'in Loti'ye hediye ettiği bilinmektedir.

¹⁴ Olayların gerçekliği bir yana Azade'nin gerçekte bir erkek olduğu da konuşulmaktadır. Müslüman bir kadının Eyüp gibi geleneksel bir Türk mahallesinde bir eve teklifsizce girip çıkması romanın inandırıcılığına gölge düşürmektedir. Bu sebepten birtakım Batılı sanatçılar *Aziyade* karakterinin erkek olduğunu iddia etmişlerdir. Enis Batur bir yazısında onun için eşcinsel ifadesini açıklıkla kullanmaktadır. Loti, gündelik hayatında da ipek kadın giysileri giymekte, uzun ince topuklu ayakkabılara bayılmaktadır. Eşcinselliğin de ilerisinde bir imaja sahiptir. Boyunun kısalığını gizlemek için yüksek ökçeli ayakkabılar giydiği, yüzündeki solgunluğu örtmek için pudralar süründüğü bilinmektedir. Münir Süleyman Çapanoğlu da "36 Yıl Önceki Pierre Loti Kahvesi" yazısında Loti'nin eşcinselliği ile ilgili olarak *Aziyade*'nin Selanikli Azizzâde Tahsin Efendi olduğunu söylemektedir. Çapanoğlu <http://earsiv.sehir.edu.tr> [Erişim Tarihi: 06.02.2019]

Loti'nin Türkçe hocalığını yapan Zeki Megamiz,¹⁵ Loti'yi tanımadan önce *Aziyade*'yi okumuş ancak romanı "Ne yalan hayalât" diyerek tamamlamaya muktedir olamamıştır. Daha sonra tanıştıklarında Loti, romanda anlatılanların hakikat, kahramanın da kendisi olduğunu söyleyecektir. Parmağına taktığı altın bir yüzükte de *Aziyade*'nin gerçek adı Hatice yazılıdır. Pierre Loti'nin *Aziyade* hikâyesinin doğruluğuna delil olmak üzere Hatice namında bir mezar yaptırdığını ve daha sonra mezarın yıkıldığına dair söylentiyi Megamiz'in yazısından öğreniyoruz. Söz konusu mezarın halkın taassubundan dolayı ortadan kaldırıldığına Megamiz ikna olmamıştır:

"Piyer Loti o tarihlerde Hatice için bir mezar yaptırmış imiş. Fakat mürur-ı zamanla ve belki halkın taassubu eseri olarak o mezardan nâm ve nişan kalmamış. Bence halkın taassubu vârid değildir. Çünkü hiçbir Türk bir ecnebi ziyaret ediyor diye taassup ile bir mezarı yıkmaz." (Megamiz *Servet-i Fünun*, S.88)

Azade'nin mezarının Loti tarafından yaptırıldığı ya da mezarı Loti'nin İstanbul'a gelişlerinde ziyaret ettiği gibi farklı rivayetler söz konusudur. Hatice isimli bir kadının mezarı olduğu gerçektir ancak bu mezarı Pierre Loti yaptırmamıştır. Kasımpaşa mezarlığında var olan bir mezar Azade'ye atfedilmiştir.

Semavi Eyice, Loti'nin bu mezar taşını oldukça zorlanarak bulduğunu, bir kopyasını yaptırarak Rochefort'daki evine götürdüğünü söylemektedir. Birtakım kaynaklarda ise bu mezar taşının orijinalini götürüp, yerine kopyasını bıraktığı söylenmektedir. Eyice söz konusu taşı kendisinin de gördüğünü ve kitabesinde şu ifadelerin yazılı olduğunu aktarmaktadır:

Ah mine'l-mevt
Bu sade تنها mezarda yatan çeşm-i nazenin
Nur bakmağa kıyamaz idi hüsn ü ânına
Saldırdı âh mevt anı pek nevcivân iken
Allah lâyük görmedi yere aldı yanına
Kafkasyalı Abadullah
Efendinin kerimesi Hadice Hanımın ruhiçün
Rıza'en li'llahi ta'ala el-fatiha

Sene 1297 (1880) fi Zilkade 19 (Eyice 2000: 381)

Pierre Loti hakkında geniş bir arşive sahip olan ve bir yazısına "Büyük Türk ve İslam Dostu Pierre Loti" başlığını veren Taha Toros, *Aziyade* romanındaki hikâyenin aksayan taraflarını

¹⁵ Zeki Megamiz İstanbul'da ticaretle uğraşan bir tüccardır. Loti'nin romanlarındaki Türkçe kelimelerin büyük kısmını ihtiva eden bir ders defterini Megamiz hazırlamıştır.

bir mülakatında anlatmaktadır. Aziyade'nin gerçek adının Hatice olduğunu, bu genç kadının kültürden nasiplenmediğini, evlere hizmetçiliğe gittiğini, Loti'nin bir edebiyatçı nazarıyla bakarak onu olduğundan başka gösterdiğini söylemektedir. Hatice'nin Abid Efendi adında yaşlı bir adamın odalığı olarak İstanbul'a göçtüğünü, tesadüfen Loti'nin görev yaptığı geminin de İstanbul'a geldiğini anlatmaktadır. Aralarındaki ilişkinin duyulması üzerine Hatice'nin evden kovulduğunu ve veremden öldüğünü hatırlatmaktadır. Toros, böylece romanda yaşananların gerçek olduğunu düşünmektedir. Ancak bu malumatın ötesinde Loti'nin dünyasını daha yakından tanıyabileceğimiz bir iddiasını ortaya koymaktadır: “Şunu da belirtmeliyim ki Loti bir ülkeyi iyi tanıyabilmek için orada bir süre oturur, o ülkeden bir kadınla birlikte olurdu” (Serim 1986: 59).

Pierre Loti'ye Getirilen Eleştiriler

Bu çalışmanın konusu Tevfik Fikret'in *Aziyade* romanına yaptığı eleştirilerdir. Ancak Fikret'in yanında Loti'nin menfi taraflarının ortaya konulduğu yazılarla da karşılaşmaktadır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Pierre Loti cinsinden frenk muharrirlerinin yeni bir düzene açılmak isteyen Türkiye'yi kavramak şöyle dursun, düşünememiş bile olduklarını belirt”mektedir. Selim İleri de “Aziyade romancısı Madagaskar zencilerinden, Seylan maymunlarından, Havai adalarındaki kelebeklerden de aynı heyecanla söz açmıştır. Bütün aradığı, özlediği, 'yeryüzünde arkaik ve pitoresk manzaralar'dır. O, insanlığa pek de yararı dokunmayacak eski püskü güzellikler ardındadır.” demektedir (1991: 14). Bütün bu olanlara rağmen Halid Ziya, Celal Nuri, Adnan Adıvar gibi isimler onun, Avrupa'da hayalî ve yanlış bir Türk imajı oluşturduğunu söylemişlerdir.

Doğunun kültürü, vatandaş değil tebaa olan toplumu, yemesi, içmesi, büyümlü kıyafetler altında el değmemiş kadın bedenleri, geri kalmışlık, yoksulluk Loti'nin daha çok dikkatini çekmektedir. Batılılaşma hamlelerinin ortasında Türklerin doğulu ve eski kalmasını teklif eden Loti'ye yenilikçi ve yerleşik devlet düzenini reddeden aydınlar karşı çıkmışlardır. Nazım Hikmet, emperyalist bir dünyanın mensubu olarak Loti'yi doğunun sömürücüsü olarak görürken,¹⁶ Tevfik Fikret, ahlak nazariyesinden meseleye yaklaşmakta ve Loti'nin ahlsızlık üzerinden Türkleri sahiplenmesini kabul etmemektedir.

¹⁶ Nazım Hikmet'in “Piyer Loti” başlıklı şiirinden bir bölüm:

“Bilmeyenler

bilsin: sen bir şarlatandan başka bir şey değilsin!

Şarlatan!

Çürük Fransız kumaşlarını

yüzde beş yüz ihtikarla şarka satan:

Piyer Loti!

Ne domuz bir burjuvaymışsın meğer!

Maddeden ayrı ruha inansaydım eğer,

Pierre Loti, emekli olmasına rağmen Fransız Deniz Kuvvetleri'nin bir emri ile tekrar İstanbul'da görevlendirilmiştir. Sürekli olarak Türk denizlerinde demirleyecek olan Vatour adlı savaş gemisinin komutanlığı kendisine verilen Pierre Loti, Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmasından sonra Fransa'nın kullanışlı bir adamı hâline gelecektir. Çünkü Loti, her sınıftan Türk'ün evine rahatça girip çıkabilmekte, herhangi bir itimat sorunu yaşamamaktadır. Sultan Abdülhamid, Fransa ve Almanya arasındaki Osmanlı'ya bakışta yaşadıkları mücadelenin bir kızıştırma politikasına dönüşmesini sağlayarak Pierre Loti'nin hafiyelerce takip edilmesini ancak herhangi bir müdahalenin Loti'ye gösterilmemesini istemiştir. (Koloğlu: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-80387/orhan-kologlu.html>)

Tefik Fikret ve Pierre Loti

Tefik Fikret'in *Servet-i Fünûn* dergisindeki Musâhabe-i Edebiyye yazılarının kırk sekizinci ve kırk dokuzuncu nüshalarında "Ecnebler ve Türkçemiz" ve "Âziyâde" başlıklarıyla iki yazı kaleme alarak Pierre Loti'den ve romanı *Aziyade*'den söz açtığı görülmektedir.

Tefik Fikret'in gözünden Pierre Loti, Octave Feuillet'ün yerine Fransa Encümen-i Dâniş'i üyeliğine getirilmiş, encümen başkanı Mesières tarafından yazdıklarıyla Fransızlara Şarkı keşfettiren bir sanatçı olarak takdim edilmiş, yine Mesières'in ifadesiyle Şarklıların âdetleri üzerindeki sır perdesini tabaka tabaka kaldırarak onların garip gizliliklerini Fransızların nazarlarına sunmuş bir isimdir.¹⁷ Meşhur Fransız matbuatçısı Haşet'in Pây-i Tahtlar genel başlığı altında yayımladığı "ve her parçası bir ayrı hâme-i iktidârın eser-i tasvîr ve tavsifi olan külliyatta" İstanbul bahsinin Pierre Loti'ye verilmiş olması Tefik Fikret'in dikkatinden kaçmayacak ve onun kendi vatandaşları arasında Şark âlemine olan vukufu sayesinde ne derece şöhretli olduğunu göstermeye bu yetecektir. Söz konusu külliyatta her başkent, orayı en iyi bilen bir yazara havale edilmiştir. Tefik Fikret bu hatırlatmayı yaptıktan sonra henüz niyetini tam olarak bilemediğimiz ancak "Demek ki Fransa'da İstanbul'u ve bizi en iyi bilen, yahut en iyilerden biri Loti imiş. Kendi de öyle söylüyor. Diyor ki, İstanbul'da birçok zaman buldum. Güzel Türkçe öğrendim. Türklere o kadar uydum, o kadar benzedim ki tebdil-i kıyâfetle içlerine karıştığım zaman âdeta fark edemezlerdi..." ifadelerinden anladığımız kadarıyla Haşet'in bu tercihidenden pek memnun değildir. Nitekim yazısının devamında Pierre Loti'nin Fransız sefaretinin maiyyet vapurundaki süvarilik göreviyle bir süre

Şarkın kurtulduğu gün
senin ruhunu
köprü başında çarımha gerer
karşısında cigara içerdim!" (Nazım Hikmet 1992: 18)

¹⁷ "Oralarda kendi mülkün, kendi nûzhetgâhın gibi geziyor, bizi de birlikte gezdiriyorsun. Şarklıların âdât ve ahvali üzerine çekilen perde-i esrârı tabaka tabaka refederek pîş-i nazarımıza türlü hafâya-yı garibe îsâr ediyorsun." (s. 117.)

İstanbul'da bulunduğunu, sonrasında birkaç defa Türkiye'yi ziyarete geldiğini, ihtimal ki, mizacından kaynaklı garabeti dolayısıyla bir iki defa Türk kıyafeti giyebilmiş olabileceğini söylemektedir. Tevfik Fikret, Loti'nin Türk kıyafeti giyerek Türkleri aldatmak bir yana kendisini dahi aldatabileceğinin şüpheli olduğunu ifade ederek Loti'ye bakışında daha sağlıklı fikir yürütmemizi sağlayacak tavrını göstermektedir. Buna rağmen, Pierre Loti'nin tebdil-i kıyafet hâlinin kendi vatandaşlarını tamamıyla aldattığından şüphe etmeyen Tevfik Fikret, sözü *Aziyade* romanına getirerek bu romanda kurgulananların Fransızlarca hakikat sanıldığını söylemektedir. Selanik'te ve sonrasında İstanbul'da Azade adlı bir genç kızla bulunduğu, Eyüp civarında Fransızlığını belli etmeyerek günlerce Türkler arasında yaşadığını yazmasını bir masal olarak değerlendirmektedir. Böylesine bir sır içerisinde varlık göstermeye muvaffak bir romancının Türkçeyi "lisân-ı mâderzâdî" derecesinde bildiğini zannetmenin tartışılmayacak bir gerçek olduğunu ifade etmektedir. Türklüğe ve Türkçeye bu derece vâkıf olduğuna inanılan birinin Türkçesindeki hatalar Tevfik Fikret'in dikkatinden kaçmamıştır. Hayvanını dörtlüğe süren kahramanın "destur" yerine "bestur" demesi, kadınların tırnaklarına sürdükleri kınanın hem kendisini hem de kullanılış biçimini tam olarak anlayamaması ve fakat buna rağmen Encümen-i Daniş'in Loti'yi "Şark ahval ve âdâtını kemâl-i vukuf" ile alkışlamaya mecbur olması Tevfik Fikret'in itiraz noktalarından biridir. Fikret, Loti'nin Türkleri ve Türkçeyi hiç mesabesinde bildiğini de vurgulamaktadır:

"Loti'nin Türkçe bilmediğini, hiç bilmediğini, Türklerden de bir şey anlamadığını, bize dair yazdığı eserlerin hemen her satırı, o satırlar arasına karıştırdığı güya Türkçe sözler ilân eder durur. Bu eserler: Yukarıdan beri bahsettiğimiz İstanbul tarifıyla 'aziyâde' ve bunun zeyli olan Fantom Doryan'dır. (Fantôme d'Orient: Doğu Hayaleti)" (Parlatır 2000: 119)

Musâhebenin devamında romanın birkaç satırda toparlanacak biçimde muhtevası verilmektedir. Sonrasında Tevfik Fikret'in romanın adından başlayarak *Aziyade*'ye getirdiği eleştiriler okunmaktadır. Bizde böyle bir isim ve kelimenin hiç işitilmediğini vurgulayan Tevfik Fikret, Loti'nin *Doğu Hayaleti* adıyla dilimize çevrilebilecek eserinde "sevdiğinin ismini saklamak" için bir isim uydurduğunu söylediği nakledilmektedir. Eleştirel dil metnin her satırında kendisini hissettirmekte ve romanda geçen hadiselerin hakikatten hep hepine uzak olduğu söylenmektedir: "Zaten hikâyenin uydurulmamış kısmı pek az."¹⁸ Metnin dikkatlice okunmasıyla yazarın bir Yahudi tercüman elinde "oyuncak" olduğu, Eyüp diyerek Balat'a götürüldüğü, Türk kıyafeti diye dizlik salta giydirildiği ifade edilmektedir: "Loti neyi sormağa öğrenmeğe, görmeğe davranmışsa bir el çabukluğu, bir hile ile fikrini, nazarını

¹⁸ Nahid Sırrı Örik, *Servet-i Fünûn*'da çıkan bu yazılarında Tevfik Fikret'in "pek müftehir" davrandığını düşünmektedir. "Vakanın hakiki olamayacağı, hiç değilse içine pek çok masal karıştığı muhakkaktır ama Loti'nin üslubunda büyüleyici bir güzellik bulunduğu ve eserde İstanbul'un ihtişamla tasvir ve terennüm edildiği de muhakkaktır. Asıl dava da budur." demektedir. (Örik 1953: 2649)

ondan çevirmeğe, biçareyi bir gaflet-i sırfa içinde yaşatmağa muvaffak olmuş” (Parlatır 2000: 119).

Tevfik Fikret, *Aziyade*'yi neşredildiği zaman okuduğunu, kitabın ayrıntılarının tamamıyla hatırında olmadığını söylemekte ancak Avrupalılarca Şark milletlerine dair yazılan her türlü hikâye, roman ve seyahatnâmelere “sahih nazarıyla bakmakta biraz ihtiyat etmek lazım” geldiğini bilhassa vurgulamaktadır.¹⁹ Avrupalıların Türklere dair telif ettikleri eserlerdeki maddî hataların kaynağını biraz da kendimizde aramak gerektiğini söyleyen Tevfik Fikret, “Kendimizi Avrupa’ya tanıtacak hiçbir şey yazmıyoruz. İçimizde elsin-i ecnebiyyeye [yabancı dillere] vakıf birçok zevat bulunduğu hâlde kimse himmet edip, Frenk müelliflerinin hakkımızdaki hâtiât-ı fikriyye ve kalemiyyelerini [kalem ve fikir günahlarını] –kendi lisanlarında– tashih etmiyor” diyerek bu arızalı durumun tamirine sebep ve çözüm sunmaktadır.

Tevfik Fikret, *Aziyade* hakkındaki ikinci yazısını *Servet-i Fünun* dergisinin 402. sayısında (Kasım 1898) kaleme almıştır. Önceki yazısında Loti'nin “kıvırdığı yalanlara” ve İstanbul-Türk hayatı hakkında “satmak istediği bilgiçliğe teallük eden” meseleyi kısa tutmuş olduğunu düşünerek yeni bir yazı kaleme getirmiştir. Bu kez romanın muhtevası daha uzun aktarılmış, romanı neredeyse hiç bilmeyen okurların zihninde hikâyenin en azından iskeleti müşahhas hâle getirilmiştir. Fikret'in romana yaklaşımı yine dili yanlış kullanması üzerinden olmaktadır. Loti'nin bir mektubunda “kaftan” yerine “haftan” yazdığının hatırlatılması, yazarın dile hâkimiyetinin sanıldığı aksine çok zayıf kaldığını göstermek içindir. Romanın bir vakıalar defteri olduğunu, günlük kayıtlar tutan bir ruznâme hususiyeti taşıdığını ifade eden Tevfik Fikret, romanın sayfaları arasına karışmış birkaç mektup olduğunu hatırlatmaktadır. Ona göre, Loti'nin “müfrit ve müteheyyiç mizacı, ahlâk-ı berendâzâne [yok edercesine] efkâr ve evza'ı” en çok bu mektuplarda görünmektedir.

Tevfik Fikret'in sanat ve hayat görüşü ahlak çerçevesinde şekillenmiştir. *Aziyade* romanına ve romanın müellifine bakışta da bu ilkeyi göz ardı etmemektedir. Loti'yi, telkin ettiği fikirleri kendisi için çoktan hakikat kılmış bir isim olarak değerlendirmektedir. Okurunu teşvik ederken amacı kendisine bir arkadaşı, “şerik-i harem” bulmak içindir. Tanıklıklarla vicdanını oyalamaya çalışan, “mahkeme-i maneviyyeden suduruna mâni olamadığı hükm-i töhmeti hiç olmazsa başkalarıyla” bölüşmeyi hedefleyen bir ahlak problemidir bu. Nitekim, *Aziyade*'den önce İstanbul'a gelen Loti, Rabeka adında bir Yahudi kızıyla gönül eğlendirmekte, kadınların ardı sıra geceleri sokaklarda dolaşmakta, hatta bir gece bekçisiyle boğuşmasını anlatmaktadır. Öğrendiği Türkçesiyle Galata'dan Eyüp'e intikal

¹⁹ Türk sanatçıları tarafından Avrupa âlemlerine tam vukufla yazıldığı iddia edilen romanların yanlışlarla dolu olduğu, bu romanlardan birinin Batı dillerine tercümesi yapılsa Frenkler için ne kadar gülünçlüklere sebep olacağı da öte yandan ifade edilmektedir.

eden Loti, burada, bu küçük Müslüman mahallesinde köhne bir ev bulacak, Müslüman kıyafetlerine bürünecek, kendisine seçtiği Müslüman adı Arif'i alacak, konu komşu kimse kim olduğunu sormayacaktır. Tevfik Fikret, kısa sürede Loti'yi, Eyüp'teki adıyla Arif Efendi'yi "mahallenin bir şımarık çocuğu" olarak anmaya başlayacaktır. Müezzin efendinin dahi minareye çıktığında hemen yanı başında oturan Arif Efendi'ye selam verdiği görülmektedir. Mahalle halkının "tasvîb-i zımnîsi, tasvîb-i sâkitânesi altında" Aziyade ve Loti'nin muaşakası devam edecektir. Tevfik Fikret, romanda Eyüp halkının gizlice onayladığı, sessizlikle karşıladığı bu gayrimeşru ilişkiyi tehzil edercesine ifadelerini sürdürmektedir. Öyle ki şu ifade Tevfik Fikret'in nazarında *Aziyade* hikâyesinin ne mahiyette olduğunu göstermektedir: "Her İstanbul'a gelen Avrupalı memleketine böyle bir 'Aziyade' hediye edecek olsa garplı dostlarımızın artık Bin Bir Gece tercümelerini okumağa ihtiyaçları kalmazdı!" (Parlatır 2000: 125).

Tevfik Fikret, *Aziyade*'yi Fransızca baskısından okumaktadır. "Mösyö Loti'nin kitabından tercüme ettiğim bu satırlar..." ifadesinde sözü edilen kısımlar, Loti'nin *Aziyade*'nin İstanbul'a gelişini haber aldığı, Samuel'in Azapkapı'dan kayığa bindirdiği genç kadını Eyüp iskelesinde Arif Efendi ile buluşturması ve Arif Efendi'nin Azade'yi elinden tutup eve koşturmalarını anlatan bölümdendir. Fikret'in bu kısmı tercüme etmesindeki amaç Loti'nin gerçekleri nasıl kolayca değiştirebildiğini göstermek içindir: "Aynen tercümeden maksadım Loti'nin tağyir-i hakâyıktaki sühuletinden bir nümune göstermektir" (Parlatır 2000: 127).

Fikret'in eleştirilerini daha yakından okumak gerekmektedir:

"Romanında herkes, herşey kendisine tâbi: Âdetler, ahlâklar arzusuna göre değişiyor; sokaklar istediği vakit تنها, istediği vakit kalabalık oluyor; mevkiler, binalar bile keyfince tahavvül ediyor: Azapkapısı Eyüb'ün karşısına, cami meydanı iskelesinin yanına geliveriyor; akşam, saat ikide daha namaz vakti sokaklardan el etek çekiliyor, herkes evine kapanıyor ki Loti Efendi cami meydanında yaşmaklı bir kadını elinden tutarak serbest serbest evine doğru koşturup götürsün!"²⁰ (Parlatır 2000: 127)

Romana, Türk dilini kullanmaktaki hataların yanı sıra İstanbul'un topografyasındaki bilgi yanlışları üzerinden de eleştiriler getirildiği görülmektedir. Loti ve *Aziyade*'nin evi Eyüp'te değil de başka öyle bir mevkidedir ki Üsküdar, Beyoğlu ve Galata ayaklar altındadır.

Aziyade'de Tevfik Fikret'i en çok rahatsız eden husus Şark milletlerinin ahlaksızca tasvir edilmeleridir. Romanın bir kısmında Loti, Ortaköy'de içerisinde üç kadının bulunduğu bir arabaya tesadüf etmekte ve peşleri sıra onları takibe koyulmaktadır. Kadınlardan biri, araba

²⁰ Bu ifadelerin hemen ardından, Loti'nin küstahça yalan söylediğini, elindeki kitabı fırlatıp atmak zorunda kaldığını, ancak beş dakika sonra tekrar kemal-i hahişle okumaya devam ettiğini, Loti'nin beyanının sihrine her okurun kendisini kaptırarak inanmadığınız, hiddetlendiğiniz bir kitabı dahi zorla okutabildiğini itiraf etmektedir.

Eyüp'e geldiğinde incek ve konağından içeri adım atarken tebessümle Loti'yi selamlayacaktır. Romanda, bu sahne aktarıldıktan sonra Loti'nin Şarkta kadınların yabancılara lütfkâr davrandıklarını, "gözü açık bir gencin bunlardan pek ziyade istifade edebileceğini" söylediği görülmektedir (Parlatır 2000: 128).

Tevfik Fikret'in romanda gerçeğe aykırı olduğunu düşündüğü başka ifadelerle de karşılaşmaktadır. Mesela, Loti'nin uşağı Ahmet'le birlikte ihtiyar bir Rum'a müracaat ederek kalbinin üstüne *Aziyade*'nin adını döğdürmesi ve bunun Türklerde âdet olduğu için yapıldığının söylenmesi bu eleştirilerdendir (Parlatır 2000: 129).

Yazının sonunda *Aziyade*'nin hemen her satırında eleştiriye layık, tashih edilmesi şart ifadelerin bulunduğu, yalana [ürçûfe] denk gelmenin kaçınılmaz olduğu ifade edilmekte ve son söz olarak "Zaten maksat Avrupalıların Türkçeyi, Türklüğü bilmediklerini, bilir bilmez hakkımızda söyledikleri sözlerin ise ekseriyetle hata, iftira olduğunu anlatmaktı." (Parlatır 2000: 130) denmektedir.

Sonuç

Tevfik Fikret, Türk edebiyatında sanatıyla olduğu kadar hayat nizamı ve toplumsal meselelere bakışıyla da kendisinden söz ettirmiş bir şairdir. Hayatındaki kırılmalar, siyasi atmosferin yapısına göre şekillenmiş olsa da doğru bildiklerini söylemekten çekinmemiş, ahlaki ilkeleri sanatın ve hayatın merkezine almıştır. Her mizacın sahip olabileceği tutarsızlıklar Tevfik Fikret'in hayatında da görülmüş, devrin şartlarını kimi zaman bir nefret öznesi olarak değerlendirmiştir. Osmanlı tarihine, İslam medeniyetine ağır eleştirilerde bulunduğu yazdığı şiirlerinde görülmektedir. Sultan Abdülhamid'in iktidarı yıllarında sanatçıların baskı altında tutulduğunu iddia ederek politik vurgusu yoğun şiirler yazmıştır. Meşrutiyet rejiminin Osmanlı Devleti'nde tekrar ilan edilmesi taraftarlarından olmuş, meşrutiyeti getiren kadrolara ilkin alkış tutmuştur. Ancak, söz konusu kadroların basiretsizliği karşısında kaleme uzanmaktan ve eleştirilerini ifade etmekten geri durmamıştır. Mehmed Fuad'ın [Köprülü] meşhur *Tevfik Fikret ve Ahlakı* adlı küçük risalesinde de işaret ettiği gibi Tevfik Fikret'in eseriyle hayatı arasında bir "ahenk" söz konusudur: "Eserinde olduğu gibi hayatında da saf, sade ve samimiydi ve hiçbir zaman bu safvet ve samimiyetten ayrılmadı" (Köprülüzâde 1918: 7).

Bu samimiyetin yansımalarından biri de bu makalede söz konusu edilen *Aziyade* romanı hakkında yazdıklarıdır. Pierre Loti, "Türk dostu" gibi büyük bir sıfatı haiz bir romancı olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaşatılmış, nâmı etrafında bir cemiyet tertip edilmiş, İstanbul'un muhtelif yerlerine adı verilmiştir. Devlet kadrolarından entelektüellere kadar kendisinden

büyük övgülerle bahsedilmiş, TBMM adına kendisine Mustafa Kemal bir teşekkür mektubu yazmıştır. Bu övgü hâlesi,²¹ Pierre Loti'yi hakkıyla yorumlamak isteyenlerin önünde bir perde vazifesi görmektedir. Bütün övgülere rağmen Pierre Loti, Osmanlı'yı, Türk toplumunu ve Şarkı herhangi bir oryantalistin bakışından farksız olarak bu dünyaya ait bir eğlence unsuru olarak okumuştur. Romantizmin bir dönem Batı sanatına getirdiği Doğu esrarengizliğinin ardından gitmiş, bilhassa Müslüman Şark kadınlarının mahrem dünyalarına girebilmek için birtakım insanların zaaflarını kullanmıştır. Doğu onun için yaşadığı evin dekorundan öteye geçememiş bir cazibe unsurudur.

Tevfik Fikret, Pierre Loti'nin bu dünyasını görüp yazabilmiş birkaç önemli isimden biridir. *Aziyade* romanı üzerinden, Avrupalıların Şarka dair hakikî bir malumata sahip olmadıklarını, sathi ilgiyle Türk insanına yaklaştıklarını, romanlarındaki kurguların neredeyse tamamının tashihe muhtaç olduğunu söylemektedir. *Aziyade*'de romancının Türkçeye ve Türk âdetlerine olan yabancılığı üzerinde durulduktan sonra Loti'nin ahlaki dünyası nazarı dikkate alınmış, Müslüman Türk kadınları hakkındaki ifadelerin hakikatten uzak, hayal mahsulü olduğu dile getirilmiştir. Söz konusu yazılar Tevfik Fikret'i daha yakından tanımamıza imkân sağladığı gibi Pierre Loti hakkında sayfalar dolusu kaleme alınan övgülerin tekrar sorgulanmasına vesile olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında ardı ardına mağlubiyetler yaşadığı ve itibarının sarsıldığı bir devirde, Batının içerisinden çıkmış, Fransız Akademisi'ne mensup bir romancının iltifatkâr her sözü psikolojik bir rahatlama olarak telakki edilmiş ve asıl konuşulması gerekenler ihmale uğramıştır.

²¹ Bu övgülere numune teşkil etmesi bakımından Nahid Sırrı Örik'in ve Aka Gündüz'ün yazdıklarını gösterebiliriz: "Fatih Camisinde bir yatsı namazının ulvî şiirini veya Beykoz çayırının akşam saatindeki ruhanî güzelliğini de Türk ve yabancı hiçbir kalem onun gibi, onun kadar anlatamamıştır." (Nahid Sırrı Örik, "Bizden Bahseden Batı Romancılarının En Meşhuru Piyer Loti", Resimli Tarih Mecmuası. Aka Gündüz: "Pierre Loti'ye olan saygımın derecesi Hindistan'ı İngiliz sömürgeciliğinden, Kafkasya'yı Moskof pençesinden kurtaracak kahramanlara karşı olan hürmet ve minnetimin derecesiyle ölçülebilir." Aka Gündüz.

Kaynakça

- Çapanoğlu, Münir Süleyman. "36 Yıl Önceki Pierre Loti Kahvesi". <http://hdl.handle.net/11498/5710> [Erişim Tarihi: 09.02.2019]
- Çetin, Nurullah (2014). *Türk'e Oryantalist Kuşatma*. Ankara: Berikan.
- Esin, Emel (1972). "Annem Muharrir Müfide Ferid Tek". *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferid Tek*. İstanbul: Türkiye Soroptimist Kulüpleri Birliği.
- Eyice, Semavi (2000). "Pierre Loti ve Aziyadé Başlıklı Romanı". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IV Tebliğler*. 370-399. İstanbul: Eyüp Belediyesi.
- İleri, Selim. "Yine Pierre Loti". <http://hdl.handle.net/11498/5567>. [Erişim Tarihi: 09.02.2019]
- İleri, Selim (1991). "Bir Soru". *Milliyet*, 01.06.1991: 14.
- Kahraman, Kemal (2003). "Pierre Loti". *İslam Ansiklopedisi*. C. 27: 213-214. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koloğlu, Orhan (1967). "Pierre Loti'ye Mektuplar". *Milliyet*. 11.12.1967. İstanbul.
- Koloğlu, Orhan. "Piyer Loti ile Türkçe Öğretmeni Zeki Maghamez". Pierre Loti Toplantı Bildirileri, E-Kitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-80387/orhan-kologlu.html>. [Erişim Tarihi: 14.04.2019]
- Köprülüzâde Mehmed Fuad (1918). *Tevfik Fikret ve Ahlakı*. İstanbul: Kanaat Matbaası.
- Nazım Hikmet (1992). *835 Satır*. İstanbul: Adam.
- Örik, Nahid Sırrı (1953). "Bizden Bahseden Batı Romancılarının En Meşhuru Piyer Loti". *Resimli Tarih Mecmuası*. 45: 2571-2574.
- Parlatır, İsmail (2000). *Tevfik Fikret Dil ve Edebiyat Yazıları*. Ankara: TDK.
- Pierre Loti (2012). *Aziyade*. Handan Lütü (Çev.), Ubeydullah Kısacık (transkripsiyon). İstanbul: Kapı.
- Pierre Loti (1953). "Loti'nin İki Romanının Romanları". *Resimli Tarih Mecmuası*. 46: 2648-2651.
- Serim, Tuna (1986). "Taha Toros ile Pierre Loti Üzerine". *Sanat Olayı*. 48: 58-61.
- Tek, Müfide Ferid (1950). "Son Ziyaret". *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belletini*. 97: 4-5.
- Toros, Taha. "Pierre Loti'den İstanbul'da Kalan Anılar". <http://hdl.handle.net/11498/5667>. [Erişim Tarihi: 06.02.2019]
- Zeki Megamiz, *Servet-i Fünûn*, Numara 88.